

Tafsir Dergisi- Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue:2, (Aralık/ December 2024): 39-52

Mütercim Âsım Efendinin Kâmûsu'l-Muhît İsimli Sözlüğündeki Kıraat ve Tefsir Kavramlarına Genel Bir Bakış

A General Overview of the Concepts of Kıra'at and Tafsir in the Kamusu'l-Muhit Dictionary of Mütercim Asım Efendi

Hatice GÖK

Y..Lisans Öğr.Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/ Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology

Ankara, Türkiye

e-mail: htcgok68@gmail.com_ orcid.org/0009-0003-0007-8932

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 15.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 20.12.2024

Yayın Tarihi/Pub Date: 31.12.2024

Atıf/Cite as

Gök, Hatice. Mütercim Âsım Efendinin Kâmûsu'l-Muhît İsimli Sözlüğündeki Kıraat ve Tefsir Kavramlarına Genel Bir Bakış, Tafsir Dergisi 4/2 (Aralık 2024), 39-52

Gök, Hatice. A General Overview Of The Concepts Of Kıra'at And Tafsir İn The Kamusu'l-Muhit Dictionary Of Mütercim Asım Efendi, Tafsir Journal 4/2 (December 2024), 39-52

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihâliçermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published by Tafsir Journal, Turkey.<http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index> Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Mütercim Âsım Efendi'nin *el-Kâmûsu'l-Muhît* İsimli Sözlüğündeki Kıraat ve Tefsir Kavramlarına Genel Bir Bakış

Öz

Kıraat ilminin konusu Kur'an'ın tilavetidir. Amacı ise; Allah'ın kelâmı olan Kur'an'ın hatalardan uzak tutularak okunmasıdır. Amacı Kur'an'daki kapalı manaları izah ederek onun manalarının anlaşılmasını sağlamak olan tefsir ilminin konusu ise Kur'an'ın anlaşılmasını hedefleyen yöntem ve tekniklerdir. Kıraat ve tefsir alimleri, muhatapların Kur'an'ı hatasız okuyabilmesi, manasını anlayabilmesi ve Kur'an kavramalarının anlaşılması için önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar kimi zaman salt lügat düzeyinde kavramsal çalışmalar şeklinde olmuş, kimi zaman da anlaşılmasında güçlük çekilen durumlarda tefsir ilminin bilgi ve yöntemlerinden istifade edilmiştir. Tarihî süreç içerisinde gelişen, özellikle Arap dilini muhafaza amacı ile başlayan lügat çalışmaları esnasında dilbilimciler de Kuran'a temel başvuru kaynağı olarak müracaat etmişlerdir. Karşılıklı ihtiyaçtan doğan bu münasebet dilbilimcilerle kıraat ve tefsir alimlerini iş birliği yapmaya sevk etmiştir. Netice itibarıyla dilbilimciler kavramlarını Kur'an ile destekleyip zenginleştirirken, İslam alimleri de hem lafız hem de tilavet çeşitliliği ve Kur'an'ın anlaşılması ve hatadan korunması noktasında dilbilimsel çalışmalara başvurmuşlardır. Bu çalışma ile Osmanlı Türkçesi'nin önemli eserlerinden biri olan ve Mütercim Âsım Efendi tarafından tercüme edilen *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti Kâmûsu'l-Muhît (Kâmus Tercümesi)* adlı sözlüğündeki kıraat ve tefsir kavramlarını ele alış biçimi incelenmiştir. Mütercim Âsım Efendi tercüme sözlüğünde, klasik Arap lügat geleneğinden yararlanarak, kıraat ve tefsir kavramlarını hem literal hem de teknik anlamda açıklamalar sunmaktadır. Makalede öncelikle Mütercim Âsım Efendi'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri tanıtılmış; daha sonra genelde lügatlerin ilim dallarına, özelde ise Âsım Efendi'nin *Kâmûsu'l-Muhît* isimli sözlüğünün kıraat ve tefsir ilmine kaynaklık değeri incelenmiştir. Kavramlardan örnekler verilerek bahsi geçen lügatın kavramları açıklama tarzı araştırılmıştır. Sonuç olarak, *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesinin, kıraat ve tefsir ilimlerinin dilsel temellerinin anlaşılmasında rol oynadığı vurgulanmış ve bu eserin ilgili ilimlere kaynaklık değeri öne çıkarılmıştır. Çalışma, İslâmî ilimlerde dilsel çalışmaların önemini bir kez daha ortaya koyarak, bu alanlardaki yeni yaklaşımlar için bir öneri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıraat, Dilbilim, Mütercim Âsım Efendi, Kâmûsu'l-Muhît

A General Overview of the Concepts of *Qira'at* and *Tafsir* in Translator Âsım Efendi's Dictionary *el-Kâmûsu'l-Muhît*

Abstract

The subject of the science of *Qira'at* is the recitation of the Qur'an. Its purpose is to recite the Qur'an, the speech of Allah, free from errors. The subject of the science of *Tafsir*, whose purpose is to explain the hidden meanings in the Qur'an and ensure its understanding, consists of the methods and techniques aimed at understanding the Qur'an. *Qira'at* and *tafsir* scholars have made significant contributions to ensure that the recipients can recite the Qur'an without errors, understand its meanings, and comprehend the concepts of the Qur'an. These efforts have sometimes taken the form of purely lexical conceptual studies, and at other times, the knowledge and methods of the science of *Tafsir* have been used in cases where understanding was difficult. Throughout the historical process, during the development of lexical studies, which initially began with the aim of preserving the Arabic language, linguists have also referred to the Qur'an as a primary source of reference. This relationship, born out of mutual necessity, has led linguists and scholars of *Qira'at* and *Tafsir* to collaborate. As a result, while linguists have supported and enriched their concepts with the Qur'an, Islamic scholars have also turned to linguistic studies in terms of both wording and recitation diversity, as well as for understanding the Qur'an and safeguarding it from errors. This study examines the approach to the concepts of *Qira'at* and *Tafsir* in the dictionary *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti Kâmûsu'l-Muhît* (the *Kamus Translation*), one of the important works of Ottoman Turkish, translated by translator Âsım Efendi. In his translated dictionary, translator Âsım Efendi, drawing from the classical Arabic lexicon tradition, provides explanations of the concepts of *Qira'at* and *Tafsir*

both in their literal and technical meanings. The article first introduces the life, scholarly personality, and works of translator Âsım Efendi; then, it examines the contribution of dictionaries to the sciences in general, and specifically the value of Âsım Efendi's *Kâmûsu'l-Muhît* as a source for the sciences of *Qira'at* and *Tafsir*. The way the mentioned dictionary explains concepts has been explored by providing examples of the concepts. In conclusion, it has been emphasized that the translation of *Kâmûsu'l-Muhît* plays a role in understanding the linguistic foundations of the sciences of *Qira'at* and *Tafsir*, and the value of this work as a source for these sciences has been highlighted. The study once again highlights the importance of linguistic studies in Islamic sciences and offers a suggestion for new approaches in these fields.

Keywords: *Tafsir, Qira'at, Linguistics, Translator Âsım Efendi, Kâmûs al-Muhît,*

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından Cebrail (as) aracılığıyla Peygamberimize "oku" emri ile gelmeye başladığı andan itibaren günümüze kadar okunmaktadır. Evrenselliği gereği kıyamete kadar da okunmaya devam edecektir. Bu sebeple Kur'an kıraati her dönemde ilgi çeken bir ilim dalı olarak canlılığını sürdürmüştür. Başlangıcı Peygamberimize dayanan bu ilmin konusunun Kur'an harfleri olması diğer dini ilimlerle de ilintili olmasını gerekli kılmıştır.

Konusu Kur'an lafızları olan ulûmu'l-Kur'ân'ın alt dallarından olan her ilim dalının Kur'an'ı doğru ve güzel okumak, onu anlamak, anlaşılmayan yerlerini izah etmek, ortaya koyduğu hükümleri hayata geçirmek hususunda ortak amaç taşımaktadırlar.

Konusu ve muhtevası Kur'an lafızları olan ulûmu'l-Kur'an'ın altında yer alan garîbu'l-Kur'an, îrâbu'l-Kur'an gibi her bir ilim dalının Kur'an'ın manasının anlaşılması noktasında ortak bir gayesi bulunmaktadır.

Özellikle bu ilimler arasında yer alan kıraat ilminin ele aldığı muhtelif kıraatlere bakıldığında farklı okuyuşlardan ayetlerin anlamlarına yansıyan boyutlarının direkt Kur'an'ın anlaşılmasına ve onun tefsirine katkısı bulunduğu gibi; daha çok Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatlarıyla ilgilenen ancak vakıf ve ibtidâ gibi başlıklarında anlamı dikkate alarak yapılan uygulamalarıyla tecvid ilminin yine tefsir ilmine katkısı göz ardı edilemez.

Kur'an'ın doğru anlaşılması noktasında Kur'an kavramlarının tespiti, bu kavramların kökeni ve manalarının tespit edilmesi yönünden lügatlere de ihtiyaç duyulmuştur. Dil sahasında çalışan dilbilimciler için de malzeme temini açısından dilin en önemli materyalinin Kur'an'da bulunması her iki ilim dalı arasında mecburi bir bağ oluşturmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesi'nin önemli eserlerinden biri olan ve Mütercim Âsım Efendi tarafından tercüme edilen *el-Okÿânûsu'l-Basît fî Tercemeti Kâmûsu'l-Muhît (Kâmûs Tercümesi)* adlı sözlüğünün, kıraat ve tefsir kavramlarına kaynaklık değeri ele alınmaktadır. Makalede, Mütercim Âsım Efendi'nin hayatı, tercüme sözlüğü ve dilsel çalışmaları ile klasik Arap lügat geleneğinden yararlanarak, kıraat ve tefsir kavramlarını hem literal hem de teknik açıdan ele alış şekli ile bu ilimlere katkısı sunulmaktadır.

1. Âsım Efendi'nin Hayatı

Asıl adı Ebü'l-Kemal es-Seyyid Ahmed Âsım'dır. Mütercim Âsım Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte H. 1169 / M. 1755 yılında Ayıntab'da¹ (Gaziantep) doğmuştur.² 19. yy. Osmanlı döneminin en önemli ilmi şahsiyetlerinden biridir. Hakkında yapılan araştırmalar soyunu Dulkadiroğulları Beyliği Alâu'd-Devle dönemine (921-1515) kadar dayandırmaktadır. Semerkantlı Şeyh Osman Efendi'nin soyundan gelen şair Hulûsî

¹ Karşlı İlyas, *Mütercim Asım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2000), 49. Gaziantep'in eski adı "Ayıntab"tır.

² Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd. (ed.), *Osmanlı Müellifleri* (Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016), 1/392.

Efendi'nin torunu ve Antep'in tanınmış şair ve âlimlerinden şair ve hukukçu Antep Şer'iyye Mahkemesi başkâtibi Cenânîzâde Mehmet Efendi'nin oğludur.³ Seyyid Âsım Efendi'nin altı göbek önceki dedesi Çarpınlı Şeyh Ahmet Efendi de bir lügatçidir. *Nazm-ü' Leal* isimli Arapça-Türkçe manzum bir sözlük yazmıştır.⁴ İsmi geçen dedesinden başka ataları arasında şair, hattat ve lügatçi birçok şahsiyet vardır.⁵ Âsım Efendi'nin validesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından adının ne olduğu tespit edilememiştir.⁶

Âsım Efendi, seyyid olduğunu, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini bizzat söylemiştir. Kendisi ile ilgili kayıtlarda özellikle de tarih defterlerinde onun bu yönü vurgulanmaktadır.⁷

Âsım Efendi'nin eşi bir hayrat vakfı kurucusu olan Fadlacızâde Hacı İsmail Efendi'nin kızı Kerîme Hanım'dır. 1843'te vefat etmiştir.⁸ Mütercim Âsım Efendi'nin iki oğlundan İsmail Nevres 18 yaşında iken babasından bir ay önce 1819 yılında vefat etmiştir. Âsım Efendi öldüğünde Hamid Efendi ile Kerîme Hanım dışında aile fertlerinin tamamı veba hastalığı sebebiyle vefat etmişlerdir.⁹

Mütercim Âsım Efendi, 9 Safer 1235/ 27 Kasım 1819 tarihinde İstanbul'da Üsküdar Nuh Kuyusundaki evinde vefat etmiştir. Kabri İstanbul Karaca Ahmet Mezarlığındaki aile kabristanındadır. Burada on üç kabir bulunmakta olup bunlar hanımı, çocukları, gelinleri ve torunlarının mezarlarıdır.¹⁰

2. Kişiliği ve İlmî Hayatı

Mütercim Ahmed Âsım, Osmanlı'da Türk-İslâm kültür hayatına birçok alanda katkı sağlayan en önemli şahsiyetlerden biridir. Doğduğu ve ilk eğitimini aldığı Gaziantep, tarih boyunca bulunduğu bölgenin medeniyet ve kültür merkezi olması sebebiyle çok önemli şair, edip, alim, müderris ve hattatlar yetiştirmiştir.¹¹ Böyle bir coğrafyada ve soylu bir aileden doğmuş olması Âsım Efendi'nin küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almaya başlamasına vesile olmuştur.

Âsım Efendi, yetiştiği coğrafya ve yetiştirildiği aile ortamı gereği muhafazakâr, görgülü, haysiyet sahibi, mağrur ve iradeli bir şahsiyetti.¹² Şaheser sayılabilecek iki önemli eseri tercüme edecek kadar ilimde derinleşmiş, sabırlı ve iradeli yönünü hayat mücadelesinde de göstermiştir. Mert, doğru bildiğinden şaşmayan ve bu doğrularını her yerde savunan ve yazan aynı zamanda kendisine kötülük yapanları bile insafla karşılayabilecek merhamet ve hoşgörüye sahipti. Tasvir gücü yüksek, hazır cevaplı ve nüktedandı.¹³ Faziletli, sanatkâr, âbid

³ Özusu Ergün, "Mütercim Âsım Efendi'nin (1755-1819) Eserleri ve Kayıp Aile Kabristanı", *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2020), 103.

⁴ Aksoy Ömer Asım, "Mütercim Asım'a Dair Notlar", *Türk Dili Aylık Fikie ve Edebiyat Dergisi* 5/50 (1955), 101.

⁵ Kaçalın Mustafa Sinan, "Mütercim Asım Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/200, Ankara: TDV Yayınları, ts.

⁶ Karşı İlyas, *Mütercim Asım Efendi*, 49.

⁷ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Ziya Yılmaz, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)* (Mega Basım Yayın, 2015), 1/10.

⁸ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yılmaz, *Âsım Efendi Tarihi*, 2015, 1/11.

⁹ Şahiner Necmeddin, *Türk Dilinin Mimarı Antepli: Mütercim Seyyid Ahmed Âsım* (Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Yayınları, 2013), 37.

¹⁰ Köprülü Mehmet Fuad, "Âsım", *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997), 1/668; Sütçü Tefik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi", *Tarih Okulu Dergisi* 16 (2013), 546; Özusu Ergün, "Mütercim Âsım Efendi'nin (1755-1819) Eserleri ve Kayıp Aile Kabristanı", 117; Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/392.

¹¹ Özusu Ergün, "Mütercim Âsım Efendi'nin (1755-1819) Eserleri ve Kayıp Aile Kabristanı", 101.

¹² Şahiner Necmeddin, *Türk Dilinin Mimarı*, 20.

¹³ Karşı İlyas, *Mütercim Asım Efendi*, 67.

ve ilimde derinleşmiş bir zât idi.¹⁴ 18. asır gibi çöküşün bir realite olduğu devirde dahi ilim tahsil ederek ilmiye sınıfında en üst seviyede müderrislik ve kadılık yapmıştır.¹⁵

Ahmed Âsım Efendi, ilk hocası babası olmakla birlikte Arapça, sarf ve nahvi Ömerzâde Hafız Efendi'den öğrendi. O dönemin saygın ilim adamlarından olan ve üzerinde çok büyük etki bırakan Hoca Abdullah Necib Efendi'den de bazı dersler aldı. Kelâm ve Hadisi ise, "Şafîî Efendiler" diye bilinen Hacı Mehmed ve kardeşi Ahmed Efendi'den öğrendi. Hat ve diğer bazı başlangıç derslerini Hacı Hasanzâde Efendi'den, şiir ve inşa sanatını ise babasından ve Kilisli Ruhî Mustafa Efendi'den öğrendi.¹⁶ Antep Mahkemesi kalemindeki memuriyeti esnasında iken bir taraftan da meşhur şair ve âlimlerin meclislerinde bulundu. Öğrenmeye ve öğretmeye ihtiraslı, zeki, çalışkan, sağlam iradeli olduğu için Arap ve Fars filolojisinde kendini geliştirmiş, hadis, fıkıh, kelim gibi İslâmî bilimleri de esaslı bir şekilde öğrenmiştir.¹⁷

Âsım Efendi, hayatının önemli bir kısmını memurluk yaparak geçirmiştir. Onun memuriyet hayatını, ilki Antep, ikincisi İstanbul olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. İlk memurluğuna babasının da görev yaptığı Antep Mahkemesinde başladı. Bu dönemdeki memuriyetinde babasının baskısı ile az bir süre çalışmıştır. Buradan sonra Cenâni ailesine yakınlığı ile bilinen Battal Paşazâde Seyyid Mehmet Nuri'nin divan katipliğini yaptı.¹⁸

O dönemde ülkedeki siyasi kargaşa ve iç karışıklıktan dolayı memuriyeti bırakıp şehri terk etmek zorunda kalan Âsım Efendi, önce Kilis'e ardından da 1789- 1790 yılında İstanbul'a gitmiştir.¹⁹ İlerleyen zamanlarda İstanbul'daki şâir ve alimlerle tanışmış ve 1796 yılında Tatarcık Abdullah Efendi'nin delaleti ile müderrislik riyaseti almaya hak kazanmıştır.²⁰ Hassas bir dönemde iki önemli eserini III. Selim'e arz etmesi, padişah nezdinde Âsım Efendi'nin değerini daha da arttırmıştır. İlme ve sanata düşkünlüğü ile bilinen hükümdar, Âsım Efendi'nin nâmenüvislik, vekâlet tahriri ve nazırlık gibi²¹ önemli vazife alanlarında görevlendirilmesini takdir etmiştir.²²

2.1. Lügatçiliği

Mütercim Âsım Efendi, çok yönlü oluşu ile tanınmış fakat özellikle lügatçiliği ile ön plana çıkmıştır. Klasik İslam kültürünün canlı tutulduğu bir bölgede, Türk, Arap ve Fars dil ve edebiyat kültürlerinin yan yana yaşadığı bir sınır bölgesinde yetişen Mütercim Âsım Efendi, özellikle aile çevresinin teşviki ile genç yaşta iken Arap ve Acem dil ve dilbilgisinde teferruatlı ve sağlam bilgi sahibi olmuştur.²³ Arapça, Farsça ve Türkçeye vukûfiyeti ile Farsça ve Arapçadan Türkçeye çevirdiği *Kâmus ve Burhan* gibi iki muazzam, ebedî eseri tercüme etmesiyle ilme yaptığı hizmeti unutulmayacak yüksek bir şahsiyettir.²⁴ Bu önemli iki eseri ile "mütercim" unvanı alarak sözlükçülük alanındaki başarısını kanıtlamıştır. Âsım'ın *Kâmus ve Burhan* tercümelerinde şahsi yorumlarını maddelere eklemek için "mütercim der ki" sözünü kullanması bu yeni unvanı kazanmasına katkı sağlamıştır. Bu iki tercüme ile böylelikle Osmanlı Edebiyat dilinde en büyük payeye sahip olan Arapça ve Farsça dillerine ait çok büyük ve çok sağlam iki lügat ortaya konulmuş olmakta idi. Bu anlamda bu iki eser Türk diline büyük

¹⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/392.

¹⁵ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yılmaz, *Âsım Efendi Tarihi*, 2015, 1/32.

¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/394.

¹⁷ Sütçü Tefik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi", *Tarih Okulu Dergisi* 16 (2013), 545.

¹⁸ Dağhoğlu Hikmet Turhan, "Âsım", *İslam Türk Ansiklopedisi* (İstanbul: Asari İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1940), 1-2/595; Köprülü Mehmet Fuad, "Âsım", 1/665.

¹⁹ Köprülü Mehmet Fuad, "Âsım", 1/665; Dağhoğlu Hikmet Turhan, "Âsım", 1-2/596; Karşı İlyas, *Mütercim Asım Efendi*, 50-51.

²⁰ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yılmaz, *Âsım Tarihi*, 1/LIII-LIV.

²¹ Vakanüvislik

²² Köprülü Mehmet Fuad, "Âsım", 1/666; Dağhoğlu Hikmet Turhan, "Âsım", 1-2/696.

²³ Sütçü Tefik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi", 545.

²⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/395.

katkı sağlamış, yazıldıktan hemen sonra önemli bir ilmi başvuru kaynağı olma hüviyeti kazanmıştır.²⁵

2.2.Tarihçiliği

Âsım Efendi, özellikle siyasi ve toplumsal düşüncenin bir dönüm noktası olan Tanzimat döneminin hemen öncesinde yaşamıştır. Bu dönemde, tarihi fikirlerini klasik bakış açısıyla yenilikçi bir yaklaşımla ifade etmiş olması yönü ile dikkat çeken bir âlimdir.²⁶

Siyasi çalkantıların yoğun olduğu bu dönemde kendine has siyasi düşünceleri ve tarih ile ilgili yorumları ile dikkati çekmiştir. Özellikle “vakanüvis” sıfatıyla yaptığı tercüme ve yazdığı eserlerle tarih alanında da adını duyurmuştur.²⁷ Bu müessesede görevlendirilecek kimselerde hüner, marifet, dirayet ehli olmaları, etraflıca düşünme kabiliyetine sahip olmaları ve ilim neşri ile meşgul olmaları gibi özellikler aranmakta idi. Hususiyetle şiir ve inşâ sanatında mahir ve umumiyetle hâcegânlık rütbesine ulaşmış olan kâtipler arasından seçilirdi. Bununla beraber sayıları daha az fakat şahsiyetleri ve eserleri ile itibar görmüş ilmiye mensubu kimselerden edebi kudretleri yanında ilmi tarihçilik anlayışına da sahip olanlar tercih edilirdi.²⁸ Bütün bu özellikleri haiz olduğu görülen Mütercim Âsım Efendi'nin vakanüvislik memuriyetine tayini 1222 (1807-1808) tarihinde II. Mahmud tarafından yapılmıştır.²⁹

Vekâyi'nüvîs kelimesi Arapça vak'a ile Farsça nüvîs (yazan, yazıcı) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Tabir, önceleri vekâyi'nüvîs şeklinde de kullanılmıştır. Edebî vasfı ağır basan, yarı resmî tarihçilik sayılabilecek padişahların tarih yazdırmak anânesinden doğan şehnâmeciliğin devamı niteliğinde sayılabilir.³⁰

Vak'anüvisler sadece kendi dönemlerinin olaylarını yazmakla değil aynı zamanda seleflerinden kalan müsveddeleri toplayıp kitap haline getirip kaydederek bir Osmanlı tarihi telif etmekle yükümlüydüler.³¹ Bu müessesede görevlendirilecek kimselerde hüner, marifet, dirayet ehli olmaları, etraflıca düşünme kabiliyetine sahip olmaları ve ilim neşri ile meşgul olmaları gibi özellikler aranmakta idi. Bununla beraber sayıları daha az fakat şahsiyetleri ve eserleri ile itibar görmüş ilmiye mensubu kimselerden edebi kudretleri yanında ilmi tarihçilik anlayışına da sahip olanlar tercih edilirdi.³² Mütercim Âsım Efendi, bütün bu özellikleri haiz olduğu görüldüğünden vak'anüvislik memuriyetine getirilmiştir.

Âsım Tarihi isimli tarih kitabını Enverî, Edip, Nuri, Vâsıf, Âmir gibi kendinden önceki vak'anüvislerin vekâyinâmelerini ve birçok vesîkadan yararlanarak yazmıştır.³³ Ahmed Âsım Efendi tarihçilik yönünü Naimâ ve İbn-i Haldun'dan almıştır.³⁴ Mütercim Âsım'ın tarihçiliğinin kıymeti konusunda neredeyse bütün araştırmacı ve tarihçiler ittifak etmişlerdir. *Tarih*'inden onun iyi bir devlet ve siyaset adamı olduğu anlaşılmaktadır. Zira eserinde belirttiği hususlar günümüzde bile geçerli olabilmektedir.³⁵

2.3. Şairliği

Mütercim Âsım'ın en dikkat çeken yönü sözlükçülük yönü olsa da o şairliği ile de devrinde tanınmıştır. Âsım Efendi'nin diltçiliği birinci, tarihçiliği ikinci, şairliği de üçüncü

²⁵ Sütçü Tefik, “Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi”, 541.

²⁶ Duran Abubekir, *Mütercim Âsım Efendi Hayatı (1755-1819) Ve Târîh-İ Âsım'da Fransa Meselesi* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2016), 7.

²⁷ Küçükbaşçı Mustafa Sabri, “Dia”, 37/200.

²⁸ Duran Abubekir, *Târîh-i Âsım'da Fransa Meselesi*, 21; Kütükoğlu, “DİA”, 457-461.

²⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/226; Kütükoğlu, “DİA”, 11.

³⁰ Bekir Kütükoğlu, “Vak'anüvis”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012).

³¹ Duran Abubekir, *Târîh-İ Âsım'da Fransa Meselesi*, 20.

³² Duran Abubekir, *Târîh-i Âsım'da Fransa Meselesi*, 21; Kütükoğlu, “DİA”, 457-461.

³³ Duran Abubekir, *Târîh-İ Âsım'da Fransa Meselesi*, 11.

³⁴ Şahiner Necmeddin, *Türk Dilinin Mimarı*, 39.

³⁵ Kirişcioğlu Fatih, *Mütercim Âsım Efendi'nin Kâmus Tercümesindeki Uzun İsimleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988), 11.

sırada değerlendirilmektedir. Edebî ilimleri ve İran edebiyatını babasından ve Kilisli şair Rûhi Mustafa Efendi'den öğrenmiş ve böylece yalnız Türkçe değil, Arapça ve Farsça şiirler yazacak derecede kudretli bir şairlik mertebesine ulaşmıştır.³⁶

Kendisinin bazı şairlerin şiirlerine tahmîsi ve devrin bazı meşhur şairlerinin onun şiirlerine nazîreler yazması iyi bir şair olduğunun göstergelerindendir. Fakat Âsım'ın şiirleri ne kendisi ne de başkaları tarafından derlenip kitap haline getirilememiştir. Bu duruma vebâdan ani ölümü sebep gösterilebileceği gibi³⁷ kanaatimizce onun diğer çalışmalarının ağırlıkla ön plana çıkması ya da dönemin mevcut siyasi durumu gerekçe gösterilebilir. Ancak nadir de olsa şiir ve mısralarına muhtelif mecmualarda, Antep'te bulunan bazı kitabe ve el yazması kitaplarda ulaşılabilir.³⁸ Âsım Efendi, hat sanatında da kendini yetiştirmiştir. Yaşadığı dönemde Osmanlının en meşhur hattatları arasında ismi geçmektedir.³⁹

2.4. Eserleri

Âsım Efendi, yazdığı diğer eserler arasında liyakat ve kudretini en çok sözlük sahasında göstermiştir. Mütercim Âsım'ın ikisi çeviri biri telif olmak üzere üç adet sözlüğü bulunmaktadır. Bu alanda yazdığı ilk eser *Burhan'ı Kat'ı* çevirisidir. Sonra *Tuhfe-i Âsım'ı* yazmış, daha sonra da *Kâmus'u* çevirmiştir.⁴⁰

Özellikle Farsça ve Arapçadan çevirdiği *Burhan-ı Kat'ı* ve *Kâmûs* gibi iki abide eserle adını duyurarak ebedileştirmiştir.⁴¹ Zamanın edebiyat dilinde en geniş yere sahip olan ve toplum üzerinde büyük bir etki sağlayan Arapça ve Farsça diline ait bu iki büyük tercümesi ile Ahmet Âsım'ın adı, "Mütercim Âsım" olmuştur. Âsım'ın *Kâmus* ve *Burhan* tercümelerinde kendi fikirlerini maddelere eklemek için sık sık "mütercim der ki" sözünü kullanması bu yeni adı almasına yol açmıştır.⁴²

2.4.1. el-Okyânûs'l-Basit fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît

Âsım Efendi'nin kendisine en büyük şöhreti getiren ve "mütercim" unvanını almasını sağlayan en önemli eseridir. Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el- Firûzâbâdî'nin (1328-1414) Cevherî'nin *es-Sihah* olarak bilinen *Tacü'l-Luga* adlı sözlüğüne ilaveler yaparak geliştirdiği meşhur *el-Kâmûsü'l-Muhît ve'l-Kabesü'l-Vasît el-Câmi' limâ Zehebe min Lugati'l-Arab Şemâtât*⁴³ adlı Arapça sözlüğün tercümesidir.⁴⁴ Eserin kısa adı *el-Kâmûsü'l-Muhît*'tir.

Eser, ilk defa II. Mahmud'un emri ile üç cilt halinde 1230, 1231 ve 1233 yıllarında İstanbul'da basılmıştır.⁴⁵ Âsım'ın bu önemli tercümesi, en son olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nr.1377-1378-1379'daki nüsha esas alınarak matbûundaki düzen değiştirilmeden latin harfleriyle neşredilmiştir.⁴⁶

Eserin daha sonra yine İstanbul'da ve Mısır'da basımları gerçekleştirilmiştir. Âsım'ın nüshası Sultan I. Abdülhamid'in (ö. 1789) İstanbul Bahçekapı'da kendi yaptırdığı külliye içinde yer alan Hamidiye Kütüphanesi'ne taşınarak ümmetin istifadesine sunulmuştur. 1377 (I. Cilt), 1378 (II. Cilt) ve 1379 (III. Cilt) numaralarıyla nüshanın kütüphane kaydı yapılmıştır.⁴⁷ Ahmed

³⁶ Sütçü Tevfik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi", 544.

³⁷ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yilmazer, *Âsım Efendi Tarihi*, 2015, 1/132.

³⁸ Şahiner Necmeddin, *Türk Dilinin Mimarı*, 67.

³⁹ Özuslu Ergün, "Gaziantep'te Hat Sanatının Gelişimi ve Gaziantep Hattatları", *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi SIRAT* 4/1 (2023), 76.

⁴⁰ Aksoy Ömer Asım, *Mütercim Âsım* (Türk Dil Kurumu Yayınları, ts.), 18.

⁴¹ Dağlıoğlu Hikmet Turhan, "Âsım", 1-2/600-601.

⁴² Sütçü Tevfik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi", 541.

⁴³ Kılıç Hulusi, "el-Kâmûsul-Muhît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 287.

⁴⁴ Taşkesenlioğlu Lokman, "Mütercim Âsım ve Türk Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi", *Dergipark* 9,84-94 (2020), 89.

⁴⁵ Köprülü Mehmet Fuad, "Âsım", 1/672.

⁴⁶ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yilmazer, *Âsım Tarihi*, 1/CXXXII.

⁴⁷ Mütercim Âsım Efendi vd., *Okyânusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsi'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/14.

Lütfi Efendi, *Kâmus Tercümesindeki* kelimeleri alfabe sırasına göre düzenleyerek 53.000 kelimelik *Lugat-ı Kâmus'u* hazırlamıştır. Aslı Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eserin elif ve bâ harflerini ihtiva eden ilk iki cüzü basılmıştır (1282, 1286). *El-Kâmûsü'l-Muhît* Farsça'ya da birkaç defa çevrilmiştir. Yahyâ b. Muhammed Şeffî-i Kazvî'nin *Tercümânü'l-Luğâ'sı* bunlar arasında yer alır (*el-Kâmûs* kenarında, Tahran 1277, ayrıca Tahran 1303-1308)⁴⁸ “Şerh, hâşiye ve tercümelerinde yer yer eleştirilen *Kâmûsu'l-Muhît* hakkında müstakil tenkit eserleri de yazılmıştır. Muhammed Sa'dullah b. Nizâmeddin el-Hindî el-Murâdâbâdî, *el-Kavlü'l-Me'nûs fî Sifâti'l-Kâmûs* adlı eserinde (Râmpûr 1287/1870) *el-Kâmûs'u* otuz beş yönden eleştirmiştir. Ahmed Fâris eş-Şidyâk da *el-Câsûs 'ale'l-Kâmûs*'unda (İstanbul 1299) sözlüğü yirmi dört noktada tenkit etmiştir. Ahmed Teymur Paşa *Tashîhu Ağılâtî'l-Kâmûsî'l-Muhît* (Kahire 1343) ve Kara Dâvud İzmitî *ed-Dürrü'l-Lakit fî Ağılâtî'l-Kâmûsî'l-Muhît*(nşr. Mustafa Kılıçlı, Erzurum 1990) adıyla birer eser kaleme almışlardır.”⁴⁹

“Âsım Efendi'nin *el-Okyânûs'l-Basit fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît* adlı bu önemli tercümesi, en son olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nr.1377-1378-1379'daki nüsha esas alınarak matbuundaki düzen değiştirilmeden latin harfleriyle neşredilmiştir”⁵⁰

Âsım'ın iki büyük lügatinden ikincisi olan ve Arap ve Fars filolojilerine vukûfiyetini ispatlayan *Kâmûsu'l-Muhît* adlı tercümesinin önsözünde, dört yüz elli yıldan daha uzun bir süreden beri hiçbir âlimin bu kitabı çevirmeye cesaret edemediğini,⁵¹ Allah Teâlâ'nın yardımı ile *Burhan-ı Katî'*inin ardından *Kâmûs-ı Muhît'i* de tercümeyle mazhar olup Arap ve Acem söz ülkelerini fethetmenin kendisine nasip olduğunu ifade etmektedir. Bunu gerçekleştirirken her konuda çok hassas davranmıştır.⁵² Eserin aslında eksik kalan yönleri tamamlayarak Türkçeye önemli bir ansiklopedik eser kazandırmıştır. Bütün bu yönleriyle eser, sadece bir tercüme olmaktan öte aynı zamanda tenkit, ikmal ve tashihtir.⁵³

Âsım eseri Türkçeye çevirirken Arapça aslını olduğu gibi aktarmamış, farklı kaynaklardan faydalanarak lügatteki maddelere önemli katkılarda bulunmuştur. Arapça kelimelere öz Türkçe karşılıklar vermiş, karşılığı yazı dilinde olmayan kelimelere Antep halk ağzından örnekler vererek açıklama getirmiştir. Anlamları açıklarken yalın bir dil kullanmıştır. Bu özellikler o dönem için yepyeni bir dönüm noktasıdır.⁵⁴

Kâmûsu'l-Muhît dışındaki önemli eserlerinden bazıları ise şunlardır:

2.4.2. Tuhfe-i Lüğat-ı Arabiyye

2.4.3. Âsım Târihi

2.4.3. Tıbyân-ı Nâfi der Terceme-i Burhân-ı Kât'ı

2.5.3. Merahu'l-Me'âlî fi Şerhi'l-Emâlî

2.6.4. Terceme-i Siyerü'l-Halebî

2.7.5. Mazharu't-Takdîs bi Hurûci Tâifeti'l-Fransîs

3. Âsım'ın Lügatinin Kıraat ve Tefsir İlmine Kaynaklık Değeri

İnsanlar arası iletişimin en önemli türlerinden biri dilsel iletişimidir. En ilkel toplumların bile birbirleriyle anlaşabilmek için asgari düzeyde de olsa kelimelere ihtiyacı

⁴⁸ Görenpınar İsmail, *Al-Okyanusu 'L-Basit Fî Tarcamati 'L-Kâmûsu 'L-Muhît- "Ğayn" Maddesial-Ğuddat- Al-Ğadrat Giriş – Metin – Sözlük – Dizin* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 16.

⁴⁹ Kılıç Hulusi, “DİA, el-Kâmûsul-Muhît”, 287-288.

⁵⁰ Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi- Yılmaz, *Âsım Tarihi*, 1/CXXXII.

⁵¹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi* (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305).

⁵² Taşkesenlioğlu Lokman, “Mütercim Âsım ve Türk Dili”, 89.

⁵³ Kılıç Hulusi, “DİA, el-Kâmûsul-Muhît”, 288.

⁵⁴ Abdülkadiroğlu Abdülkerim- Güçlü Ayla, *Gaziantep Meşhurları*, 150; Aksoy Ömer Asım, *Mütercim Âsım*, 23.

olmuştur. Milletlerin konuşmada, yazışmada veya edebî ve kültürel eserlerinde kullandıkları sözcük sayısı tekâmül süreci içerisinde artış ve çeşitlilik göstermiştir. Kelimelerin toplumdan topluma; nesilden nesile hatta yöreden yöreye farklı kullanım şekillerine rastlanır. Kuşaklar birbirinden uzaklaştıkça önceki nesillerin kullandığı sözcüklerin manası bilinemez hale gelebilir. Kelimelerin zaman içerisinde değişmesi ve çeşitliliği dilin zenginleşmesi sonucunu doğurur. Bunun sonucu olarak da ortaya çok sayıda sözcük çıkar. Bunların toplumdaki herkes tarafından bilinmesi mümkün olmayabilir. Bu sebeple her toplumda sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur.⁵⁵ Kelimelerin derlenip sistemli hale getirilmesiyle sözlükler oluşturulmuş olur.

Sözlükler, bir dilde yer alan sözcüklerin öncelikle birincil daha sonra da muhtemel farklı anlamlarını, farklı telif edilme gayelerine bağlı olarak deyim veya cümle içinde kullanım şekillerini, konuşmada söyleyiş biçimlerini, kelimenin isticakını, kökünü, bunların telaffuz ve başka unsurlarla meydana gelen söz ve anlamlarını zaman zaman örnekler de vererek açıklayan çalışmalardır.⁵⁶

Klasik dönem Arap yazarları, Arapça sözcüklere bütün olarak "*el-Luğa*" adını vermişlerdir. Dil anlamına gelen "*el-Luğa*" tüm sözcük bilimlerini içine alan terimsel anlamında da kullanılmıştır. Bu kullanım mîlâdî X. yüzyıldan itibaren birkaç asır boyunca devam etmiştir. Bu dönemde "*El-Lugavî*" sözcüğü ise dilci, sözcükleri inceleyen, tasnif eden kişilere verilen isimdir. Örneğin, el-Halil b. Ahmed (Ö.175-791) bir dilcidir zira o, lafızları sistemli bir şekilde bir araya getirmek suretiyle Arapça'nın ilk sözlüğü olan "*Kitâbu'l-Ayn*"ı telif etmiştir. "*Cemheratu'l-Luga*" isimli sözlüğü hazırlayan İbn Dureyd (öl.321/933) ve "*Tehzîbu 'l-Luga*" adlı sözlükleri hazırlayan el-Ezherî (öl.370/980) de birer dilcidir. Böylece "*el-Luğa*" sözcüğünün kullanımı, "sözlük yazımı" bağlamında da devam etmiştir.⁵⁷ Arapçada "*mu'cem*" ve "*kâmus*" kavramları da lügat kelimesinden başka sözlük kelimesini karşılayan diğer kelimeler.⁵⁸

Kur'an-ı Kerim, dini ilimlerin birçoğuna kaynaklık ettiği gibi filolojik faaliyetlerin başlamasının da en önemli kaynağı ve sebebidir. Kur'an'ın bizzat Hz. Peygamber (S.A.V.) tarafından çeşitli malzemeler üzerine yazdırılması, daha sonra ilk halife Hz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde dağınık haldeki bu malzemelerin bir mashafta toplanması ve halife Hz. Osman (r.a.) döneminde de bu mushafın, Kureyş lehçesi esas alınarak çoğaltılması Kur'an ile ilgili yapılan ilk filolojik faaliyetler olarak nitelendirilebilir. Bahsi geçen o dönemdeki faaliyetler Kur'an'ın korunması amacına yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.⁵⁹

Başlangıçta Kur'an ve hadisi kavramak gayesiyle başlayan dilsel çalışmalar gelişerek zamanla müstakil ilim dalı haline gelmiştir. Nahiv çalışmaları, lügavî tefsirler, kıraat eserleri, şiir ve tabakât kitaplarının yanı sıra sözlük çalışmaları da başlamış ve bunlar birbirini destekleyerek gelişmiştir. İslam'da dilbilim, ilahiyat alanının elzem başvuru kaynağı haline gelmiştir. Zira dilbilim, Kur'an lafızlarının hataya yer vermeyecek şekilde doğru okunmasının yanı sıra kavramların şüpheye yer vermeyecek derecede sağlam bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması için de zorunlu bir araçtır.⁶⁰

Osmanlı döneminin en önemli dilcilerinden olan Âsım Efendi de Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb el- Firûzâbâdî'nin (1328-1414) Cevherî'nin *es-Sıhah* olarak bilinen *Tacü'l-Luga* adlı sözlüğüne ilaveler yaparak geliştirdiği meşhur *el-Kâmûsü'l-Muhît ve'l-Kabesü'l-Vasît el-Câmi' limâ Zehebe min Luğatî'l-Arab Şemâtî*⁶¹ adlı Arapça sözlüğünü Türkçeye tercüme etmiştir.⁶²

⁵⁵ Muhtar Cemal, "İslamda Sözlük Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 363.

⁵⁶ Eren Ali Cüneyt, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 1 (2009), 129-151.

⁵⁷ Kızılkı Zafer, "Arapçada Dil Bilimlerinin Tarihsel ve Kavramsal Temelleri", *Ekev Akademik Dergisi* 30 (2007), 257-258.

⁵⁸ Eren Ali Cüneyt, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", 129.

⁵⁹ Bulut Ali, "Kur'an Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garibü'l-Kur'an, Meanî'l-Kur'an, İ'rabu'l-Kur'an) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicri İlk Üç Asır)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001), 391.

⁶⁰ Uzun Ayşe, *Hicri İlk Dört Asırda Tefsir- Sözlük İlişkisi*, 41; İpek, "Kur'an'a Yönelik Yapılan Sözlük Çalışmaları", 47.

⁶¹ Kılıç Hulusi, "DİA, el-Kâmûsul-Muhît", 287.

⁶² Taşkesenlioğlu Lokman, "Mütercim Asım ve Türk Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi", *Dergipark* 9,84-94 (2020), 89.

Eserin kısa adı *el-Kâmûsü'l-Muhît*'tir. Bu eser, Âsım Efendi'nin kendisine en büyük şöhreti getiren ve "mütercim" unvanını almasını sağlayan en önemli eserlerinden biridir. *Kâmûs Tercümesi*, yaşadığı dönemin ve sonraki dönemlerde ilmiye sınıfının başvuru kaynaklarından birisi olarak Âsım Efendi'ye unutulmaz bir hizmet imkânı sunmuştur.⁶³

Mütercim Âsım Efendi önsözünde, dört yüz elli yıldan daha uzun bir süreden beri hiçbir âlimin bu kitabı çevirmeye cesaret edemediğini, Allah Teâlâ'nın yardımı ile *Burhan-ı Katî*'nin ardından *Kâmûs-ı Muhît*'i de tercümeyle mazhar olup Arap ve Acem söz ülkelerini fethetmenin kendisine nasip olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

Mütercim Âsım Efendi'nin "*el-Okyânûsü'l-Basît fî Tercemeti Kâmûsü'l-Muhît*" adlı Osmanlıca sözlüğü, birçok ilim dalına kaynaklık ettiği gibi kıraat, tefsir ve tecvid kavramlarını da dilsel ve terminolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Bu açıdan kıraat alanına önemli katkılar sunmuştur. Kavramları gerek kök anlamlarını vererek gerekse istikakını ele alarak birtakım özgün eklemeler de yaparak açıklamıştır.

Mütercim Âsım Efendi'nin sözlüğünde geçen kıraat, tefsir ve tecvid kavramlarına dair yaklaşık iki yüz kavram tarafımızca tespit edilmiştir. Yaptığımız detaylı kavram taraması sonucunda bu sözlükte müellif, kıraat, tefsir ve tecvid kavramlarının büyük bir kısmının sözlük anlamını verip bu terimlere istilâhî anlamda genişçe mana vermemiştir. Sadece sözcük anlamını vermekle yetinmiştir. Hatta bazı kavramlar hakkında detaylı açıklama yapsa da terimsel manada tanımlama ve açıklama yapmamıştır.

Makalemizin devamında Âsım'ın sözlüğünde yer verdiği kıraat, tefsir ve tecvid kavramlarından birkaçına örnek olması açısından yer vereceğiz.

4. Kâmûs-u-l Muhît'teki Kıraat, Tefsir ve Tecvid Kavramlarına Örnekler

Harf: (الْحَرْفُ) Hâ'nın fethi ve râ'nın sükûnuyla her nesnenin ucuna, kenarına, sivri ve keskin kıyasına denir. "Harfu'l-cebel" dağın tepesinde yalman gibi sivri doruğuna denir. Heca harflerinden birine denir. Vech ve üslup manasına da kullanılır. Allah-ü Teâlâ bir âyet-i kerîmede "*İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki; kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir, dinden yüz çevirir. O kimse dünyasını da ahretini de kaybetmiştir. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.*"⁶⁵ Yani insanlardan bazıları dergâh-ı ilâhîye tek bir vecih üzere ibadet ederler, nimet ve mutluluk vaktinde ibadet edip musibete uğradıklarında ibadet etmezler. Yahut şüphe ve tereddüt üzere nefsi sağlamlaştırarak ve hafızaya iyice yerleştirerek, mutmain bir kalp ile İslam dinine girmezler ve Allah'a gerçek kulluğu güzelce kabul etmezler. Bir hadisi şerife göre; "Kur'an'ın tamamı yedi harf üzere indirildi. Hepsi kâfidir ve şâfidir."⁶⁶ Yani Arapların yedi lügatinden birisi ile indirildi. Buradaki "ahruf" kelimesi harf kelimesinin çoğuludur ki buradan murad, Arap lügatindeki Kureys, Yemen, Hevazin ve Huzeyl lügatları gibi yedi çeşit lügattir. Her ne kadar "yedi ifadesi" on veya daha fazla vechi ihtiva ediyor ise de kastedilen tek harfte yedi harf değildir. Öyle ise yedi lehçe Kur'an-ı Kerim'de yazılı olarak mevcut demektir.⁶⁷

Hayşûm: (الْحَيْشُومُ) "Kaysûm" (قَيْصُومُ) vezninde burnun mahallinden (نُحْرَةٌ) "nuhret" in yani burun deliğinin üst kısmı ile baştaki geniz boşluğundan burun deliğinin altına denir. "Gasabetu'l-enf" (قَصَبَةُ الْانْفِ) burun kemiğidir ve "nuhret" (نُحْرَةٌ) burnun ilerisidir "Haşârimu'r-re's" (حَشَارِمُ الرَّأْسِ) baştan burun içine inen yumuşak kıkırdaktır. O halde "hayşûm" (حَيْشُومُ)

⁶³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd., *Osmanlı Müellifleri*, 1/395.

⁶⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305.

⁶⁵ Hacc 22/11

⁶⁶ Taberânî Süleyman b. Ahmed abu'l Kâsım, *Mu'cemü'l-Kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, 1994), 20/150.

⁶⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi* (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305), 3/544; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 4/3655.

beynin öncesinde müşterek hissedilen yere bitişik konumda olur ki Türkçede “geniz” tâbir olunur. Çoğulu “hayâşîm” (حَيَّاشِيم) dir. Bazılarına göre “hayâşîm” (حَيَّاشِيم) burnun bitiminde olan kemirtleklerden (kıkırdak) ibârettir ki; burun ile kafanın içinde, arasında olur ve bir görüşe göre burnun içinde olan damarlara denir. Bu sebeple de çoğul olarak kullanılır.⁶⁸

Hurûfu'l-Kalkale: (خُرُوفُ الْقَلَلَةِ) Ehl-i sarf-u tecvîde göre; beş harften ibârettir ki “قَطْبُ جَدِّ” terkibi kapsar. Vakf halinde yeni bir ses meydana getirildiği için böyle söylenir.⁶⁹

İbdal: (إبدال) Hemzenin kesri ile if'al (افعال) vezninde tebeddül manasına gelir. Yani bir nesneyi tağyîr eylemek manasındadır.⁷⁰ Bir nesneyi diğerinin yerine koymak anlamındadır.⁷¹

İdcâ': (الإِضْجَاعُ) Hemzenin kesriyle, bir kimseyi yanı üzere yatırmak manasındadır. Bir nesneyi aşağıya doğru çekip eğmek dolu kabı baş aşağı eğip boşaltmak manasındadır. Ve hareke konusunda imâle ve hafz gibi hallere genellenir ki kesre ile imale arasında harekeyi hafifçe yatırmaktan ibarettir.⁷²

İdgâm: (الإِذْغَامُ) Hemzenin kesriyle bu dahi soğuk bir kimseyi kaplamak manasındadır.

Ve yüzü karartmak manâsındadır. Atın ağzına gem geçirmek manasındadır. Sarf ilmi ıstılahında bir harfi diğer harf içine dercetmek ve dahil etmekten ibarettir ki tek cinsten olurlar.⁷³

İhfâ: (الإِخْفَاءُ) Hemzenin kesriyle gizlemek ve gizlenmek manasındadır.⁷⁴

İklab: (الْإِتْلَابُ) Hemzenin kesriyle “kalb” (قَلْبُ) gibi bir nesneyi geri çevirmek manasındadır. Ve bir şeyin dönüp çevrilmesi, vakti yaklaşmak manasındadır.⁷⁵

İmâle: (إِمَالَةٌ) Hemzenin kesri ile bir nesneyi bir tarafa doğru eğmek manasındadır. Bir şeyi meylettirdiğinde “إِمَالَةٌ” denilir.⁷⁶

İşba': (الْإِشْبَاعُ) Hemzenin kesri ile doyurmak manasına gelir. “Onu açlıktan doyurdum” şeklinde söylenir. Bir şeyi tam yapmak manasında kullanılır.⁷⁷

Kur'ân: (الْقُرْآنُ) “Usmân” (عُثْمَانُ) vezninde tenzîl-i azîz ve kitâb-ı mübînin ismidir. Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla insanlığın önderi Hz. Muhammed'e nâzil olmuştur. Müellifin *Besâir*'de beyânına göre; “Kur'ân” (قُرْآنُ) lafzının aslı “ruc'ân” (رُجْحَانُ) gibi masdardır. Toplamak ve artırmak, eklemek manasında ayrıca Hz. Muhamed'e nazil olan kitâb-ı mübîninde alem olmuştur. Sureleri topladığı ve birleştirdiği için yahut kıssalar, emir ve nehiy, va'd ve vaîd gibi

⁶⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/265; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 5/4952.

⁶⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/56; Mütercim Âsım Efendi vd., *e-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, 5/4725.

⁷⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 3/1168.

⁷¹ el-İsfahânî Râğib, *Müfredât Kurân Kavramları Sözlüğü* (Pınar Yayınları, ts.), 177.

⁷² Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2013; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 3/3323425.

⁷³ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/283; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, 5/4970.

⁷⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/944; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 6/5728.

⁷⁵ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 1/446.

⁷⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/99.

⁷⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 3/200.

halleri yahut ilimlerin hepsinin ürün ve eserlerini topladığı için okumak manasındadır. “Kıraat” veznindedir. Çoğulu kıraettir.⁷⁸

Lahn: (الْلَحْنُ) Lâm'ın fethi ve hâ-yı mühmelenin sükûnuyla kalıba uygun ve mevzu olan savta denir ki şarkıcı sesidir. Türkçede ezgi tabir olunur. Lügat ve lisân manâsına da kullanılır. Lahn, kırâat ilminde hatâ etmek manâsına gelir. Kelâmın içerik, manâ ve kavramlarına denir.⁷⁹

Meâl: (الْمَعَالُ) “Meâd” (مَعَادُ) vezninde “evl” (أَوَّلُ) manasındadır. Bir nesneyi eksiltmek manasına gelir. “el-meâl” (مَعَادُ) “meâd” vezninde rücû eylemek, bir nesneden geriye dönmek manasındadır.⁸⁰

Mücâveret: (مَجَاوَرَةٌ) Mescidde itikâf etmek manasında kullanılır; mücâveret-i Haremeyn bu manadandır. “el-cevâr”, bir adama komşu olmak manasındadır. “el-İctivâr” kelimesi “iftiâl” vezninde kullanıldığında müşareket içindir ki; komşulaşmak manasındadır.⁸¹

Müteşâbih: (الْمُتَشَابِهُ) “Mutehâlif” (مُتَخَالِفُ) vezninde “muhkem”in (مُحْكَمُ) karşıtıdır. Muhkem ve müteşâbih Kur'an'dandır. Müellif “hakeme” (حَكَمَ) maddesinde muhkem sûre ve muhkem ayeti açıklamıştır. Müellifin *Basâir*'de beyânı şudur ki; “müteşâbih” öyle bir kelime ve kelâm-ı Kur'ânîdir ki başka şeylere benzerliği sebebiyle ya lafız yönü ile yahut manâ yönü ile tefsiri müşkil olur. Fukahâ nazarında müteşâbih, zâhiri ve kastedilen manası açık ve bilinebilir olmayan kelime ve kelâmdan ibarettir. Ve bunun hakîkatî şudur ki Kur'ân ayetleri birbirine nisbetle üç sınıftır: Biri mutlak olarak muhkemdir ve biri mutlak olarak müteşâbihtir ve biri bir cihetten muhkem ve bir cihetten müteşâbihtir.⁸²

Tecvîd: (التَّجْوِيدُ) “Tefîl” (تَفْعِيلُ) vezninde çok cömert olmak manasındadır. Şârih der ki; tecvîd, (التَّجْوِيدُ) bir nesneyi güzel eylemek ve hoşça yapmak manasına da gelir. Meselâ tecvîd, harflerin her birini mahreçleri ve sıfatlarıyla eda eylemekten ibarettir.⁸³

Tefsîr: (التَّفْسِيرُ) “Tefîl” (تَفْعِيلُ) vezninde “fesr” (فَسَرَنَ) gibi gizli ve kapalı nesneyi aşikâr ve âyân eylemek manasındadır. Müfessirîn örfünde tefsir, (التَّفْسِيرُ) İmâm Sa'leb kavli üzere te'vîl ile müradiftir. Bunun dışında tefsir, müşkil lafızdan murâd edilen manayı keşf ve beyân ve tevîl (تَأْوِيلُ) iki muhtemel olan manânın birini kelâmın zâhirine uygun olan manaya döndürmekten ibarettir.⁸⁴

Sonuç

Mütercim Âsım Efendi, Osmanlı Devleti'nin en önemli tarihçi, dilbilimci ve mütercimlerinden biridir. Yaşadığı dönemde özellikle dil üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış, birçok Arapça eseri Türkçeye çevirmiştir. Fîruzâbâdî'nin Arap dilinin en kapsamlı ve güvenilir eserlerinden biri olan *el-Kâmûsu'l- Muhît* adlı eserini de Arapçadan Türkçeye

⁷⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 1/80.

⁷⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/747; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, 6/5498.

⁸⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 3/1159; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, 5/4336.

⁸¹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi* (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305), 2/229; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/1836.

⁸² Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 4/813; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, 6/5576.

⁸³ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 1/1110; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2013, 2/1394.

⁸⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, 1305, 2/606; Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 3/2254.

çevirmiştir. Bu sözlük, Osmanlı dönemi sözlük çalışmalarının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Mütercim Âsım Efendi'nin çevirisi Osmanlı'da sözlükçülük geleneğini şekillendiren önemli bir kilometre taşıdır. Onun yöntemi, sonraki sözlük çalışmalarını da etkilemiş ve daha geniş çalışmalara ilham kaynağı olmuştur.

Âsım Efendi sözlüğünde kıraat, tefsir ve tecvid kavramlarına da yer vermiştir. Sözlükte Kur'an'ın farklı okuma biçimlerini ifade eden kıraat ilminin ve kelimelerin anlamlandırılmasına etkilerini ifade eden tefsir ilminin teknik kavramları ele alınmıştır. Ayrıca Kur'an tilavetinin doğru yapılmasına katkı sağlayan tecvid ilmine dair literatüre de lügatinde yer vermiştir. Ancak bu sözlük, farklı ilimlere kaynaklık etse de salt bir sözlük çalışması olduğundan kıraat, tefsir ve tecvid ıstılahına dair tatminkâr açıklamalar yapma konusunda yeterli olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte çalışmamız esnasında, *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesinin, kıraat ve tefsir ilimlerinin dilsel temellerinin anlaşılmasında araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olarak değerlendirileceği fikrine ulaştık. Çalışma, İslâmî ilimlerde dilsel çalışmaların önemini bir kez daha ortaya koyarak, bu alanlardaki yeni yaklaşımlar için söz konusu sözlüğün kanyak değeri taşıyabileceği noktasında bir öneri sunmaktadır.

Netice olarak araştırmamız sonucunda, sözlüğün kıraat, tecvid ve tefsir ilmine dair kapsamlı bir kaynak kitabı olmadığı sonucuna ulaşılsa da mütercimin bu ilimlere dair iki yüze yakın kavrama eserinde yer vermesi dikkate değer görülmüştür. Bu yönü ile sözlük ile ilgili bu çalışmamız akademik bir katkı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu sözlüğün, özellikle belirli alanlarla ilgili derinlemesine yapılacak yeni ve özgün çalışmalara katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu Abdulkerim- Güçlü Ayla. *Gaziantep Meşhurları*. Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2004.
- Aksoy Ömer Âsım. *Mütercim Âsım*. Türk Dil Kurumu Yayınları, ts.
- Aksoy Ömer Âsım. "Mütercim Âsım'a Dair Notlar". *Türk Dili Aylık Fikie ve Edebiyat Dergisi* 5/50 (1955), 100-1013.
- Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi - Yılmaz, Ziya. *Âsım Efendi Tarihi(Osmanlı Tarihi1218-1224/1804-1809)*. Mega Basım Yayın San ve Tic.A.Ş., İstanbul., 2015.
- Bulut Ali. "Kur'an Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garibü'l-Kur'an, Meani'l-Kur'an, İ'rabü'l-Kur'an) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicri İlk Üç Asır)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001), 391-408.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi vd. (ed.). *Osmanlı Müellifleri*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara., 2016.
- Dağlıoğlu Hikmet Turhan. "Âsım". *İslam Türk Ansiklopedisi*. 1-2/594-606. İstanbul: Asari İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1940.
- Duran Abubekir. *Mütercim Âsım Efendi Hayatı (1755-1819) Ve Târîh-İ Âsım'da Fransa Meselesi*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2016.
- el-İsfahânî Râğıb. *Müfredât Kurân Kavramları Sözlüğü*. Pınar Yayınları, ts.

- Eren Ali Cüneyt. "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 1 (2009), 129-151.
- Görenpınar İsmail. *al-Okyânûs 'l-Basît fî Tercemati 'l-Kâmûsu 'l-Muhît- "Ğayn" Maddesi al-Ğuddat- al-Ğadrat Giriş – Metin - Sözlük – Dizin*. Erzincan, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- İpek, Muhammet Selim. "Kur'an'a Yönelik Yapılan Sözlük Çalışmaları". *Ekev Akademik Dergisi* 53 (2012), 47-53.
- Kaçalın Mustafa Sinan. "Mütercim Âsım Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/200-202. Ankara: TDV Yayınları, ts.
- Karslı İlyas. *Mütercim Âsım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2000.
- Kılıç Hulusi. "el-Kâmûsul-Muhît". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 287-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kızıklı Zafer. "Arapçada Dil Bilimlerinin Tarihsel Ve Kavramsal Temelleri". *Ekev Akademik Dergisi* 30 (2007), 249-262.
- Kirişçioglu Fatih. *Mütercim Âsım Efendi'nin Kâmus Tercümesindeki Uzun İsimleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Köprülü Mehmet Fuad. "Âsım". *İslam Ansiklopedisi*. 1/665-673. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997.
- Küçükbaşçı Mustafa Sabri. "Seyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/40-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kütükoğlu, Bekir. "Vak'anüvis". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 457-461. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Muhtar Cemal. "İslamda Sözlük Çalışmaları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985).
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs Tercemesi*. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs Tercemesi*. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs Tercemesi*. İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1305.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs Tercemesi*. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *Okyânusu'LL-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsi'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Özuslu Ergün. "Gaziantep'te Hat Sanatının Gelişimi ve Gaziantep'te Hattatlar". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi SIRAT* 4/1 (2023), 69-94.
- Özuslu Ergün. "Mütercim Âsım Efendi'nin (1755-1819) Eserleri ve Kayıp Aile Kabristanı". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2020), 100-118.
- Sütçü Tevfik. "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kâmus Tercümesi". *Tarih Okulu Dergisi* 16 (2013), 541-553. <https://doi.org/DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh375>
- Şahiner Necmeddin. *Türk Dilinin Mimarı Antebli: Mütercim Seyyid Ahmed Âsım*. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Taberânî Süleyman b. Ahmed Ebu'l Kâsim. *Mu'cemü'l-Kebîr*. Kahire: Mektebet-ü İbn-i Teymiyye, 2. Basım, 1994.
- Taşkesenlioğlu Lokman. "Mütercim Âsım ve Türk Dili Ve Edebiyatı Açısından Önemi". *Dergipark* 9,84-94 (2020). <https://doi.org/10.32579/mecmua.690520>

Uzun Ayşe. *Hicrî İlk Dört Asırda Tefsir- Sözlük İlişkisi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.